УДК 82.091

Н.Ә. Хөббитдинова

ГАБДУЛЛА ТУКАЙ ИҖАТЫНДА МИЛЛИ-МӘДӘНИ АНТРОПОЛОГИК ОБРАЗЛАР:
сәнгатьчә универсалияләр һәм интертекстуальлек

Исследование художественных универсалиев или универсалиев культур в контексте интертекстуального метода изучения является актуальным направлением в фольклорно-литературоведческой области филологической науки. Оно более всего актуализируется при сравнительно-сопоставительном изучении национального материала, родственных башкирской и татарской литератур, в частности, на примере творчества татарского классика Габдуллы Тукая. Так, было выявлено и рассмотрено ряд реминисценций и аллюзий в таких произведениях поэта, как «Шурале», «Водяная», в которых автор рассматривает такие образы мифологической культурной антропологии, как шурале, ярымтык, мэскэй, водяная дева и т.д. Эти древние образы нашли художественное отражение в поэмах поэта, который с определенной иронией и теплотой поэтизировал их в своем творчестве.

Ключевые слова. Габдулла Тукай, культурные, художественные универсалии, культурная антропология, интертекстуальность, образ, миф, герой, поэма, шурале, водяная.

The study of artistic universals or universals of cultures in the context of the intertextual method of study is an actual direction in the folklore and literary field of philological science. It is most actualized in the comparative study of national material, related to Bakshirian and Tatar literatures, in particular, on the example of the work of the Tatar classic Gabdulla Tukay. Thus, a number of reminiscences and allusions were identified and considered in such works of the poet as «Shurale», «Vodyanaya», in which the author considers such images of mythological cultural anthropology as shurale, yarymtyk, meskei, water maiden, etc. These ancient images found artistic reflection in the poems of the poet, who with a certain irony and warmth, poeticized them in his own work.

Keywords: Gabdulla Tukay, cultural, artistic universals, cultural anthropology, intertextuality, image, myth, character, poem, shurale, vodyanaya.

Татар халык шагыйре Габдулла Тукай (1886–1913) әсәрләрендә татар халык иҗаты традицияләренең сәнгати чагылышы белән бергә башкорт халык иҗаты белән интертекст бәйләнешен, ягъни уртаклыкларын күзәтергә мөмкин. Монда ике кардәш халыкның поэтик үзенчәлекләре охшашлыгын, бер яктан, генетик охшашлык дип тапсак, икенче яктан, аларны мәдәни, сәнгатьчә универсалиянең бер өлеше итеп карау да кызыклы.

Гомумән, мәдәни яки сәнгатьчә универсалия дигәндә, әлбәттә, охшаш тарихи чор, бөтен Россиядә барган билгеле иҗтимагый-сәяси үзгәрешләрнең тугандаш әдәбиятларның да бер үк юнәлештә үсешенә юл ачуы күздә тотыла. Татар әдипләре дә тел сафлыгы, милли аң-

ның уянуы өчен актив эш алып бара (Г. Тукай, Дәрдемәнд, Г. Камал, Ф. Әмирханов, Ш. Камал, Г. Ибраһимов һ.б.). Матбугат битләрендә дә алар үзләре ишетеп белгән яки үзләре җыйган халык иҗаты өлгеләре хакында ялкынлы мәкаләләре белән милли узаңны уятырга, зиһеннәрен рухи кыйммәтләр белән баетырга тырыша (Максутов «Татар җырлары хакында» (Шура, 1911), Ә. Вәлиди «Җырларыбыз хакында» (Шура, 1911), Г. Юлдаш «Ил җырлары» (Шура, 1911) һ.б.) [Миңнуллин, б. 28].

Шушы милли аңның уянып, үз-үзен этнос итеп таныган бер мәлендә халыкның мифологик карашына, ышану-инануына, авызтел иҗатына нигезләнеп язылган поэтик әсәрләрендә Г. Тукай татар халкының бай рухи дөньясын тасвирлауга ирешә. Мәсәлән, ул халык хорафатын яхшы белеп, борынгы карашка ярашлы булган һәр җирсу, тау-таш, өй-кура иясе һәм хуҗасы образларына мөрәҗәгать итә. Ә мифик затларның «…күбесе антропоморф зат дип исәпләнгән. Берәүләре, мәсәлән, адәм кебек үк, туй үткәреп, ирле-хатынлы, балачагалы була, җәйләүгә күчә. … (шулай да) аларның кайберләре (албасты, убыр, шүрәле) – хатын-кыз заты гына» һ.б. [Башҡорт халыҡ ижады, 1992, б. 12].

Шундый мифик заттан булган шүрәлегә тап була Г. Тукайның «Шүрәле» (1907) шигырендәге герой.

... Нәрсә бу? Качкынмы, җенме!
Йә өрәкме, нәрсә бу?
Кот очарлык, бик килешсез,
Әллә нинди нәрсә бу!
Борыны кәп-кәкре бөгелгәндер,
Тәмам кармак кебек.
Ялтырай, ялт-йолт киләдер
Эчкә баткан күзләре...
Урта бармак буйлыгы бар
Маңгаенда мөгезе.
Кәкре түгелдер моның бармаклары,
Бик төз-төзен,
Тик килешсез, һәр бере лә
Ярты аршыннан озын...–

дип сурәтләнә ул әсәрдә [Тукай, б. 58].

Шагыйрь шүрәленең кешеләрне кытыклап үтерүе хакындагы «мәгълүматтан» яхшы хәбәрдар була. Башкорт хорафатларыннан билгеле булганча, ул, гадәттә, «салынкы имчәкле, сап-сары йөнтәс бичә кыяфәтендә була, ди. Кешене көлдереп, кытыклап үтерә», – ди. «Шүрәленең култык асты куыш була, аягы артка карап тора, йөрәге күренеп тора. Бер-бер тап булып кытыклый башласа, тәгәрәп киткән уңайга култыгының астына аягыңны тыгасың», – дип сөйли торганнар иде. Шулай итсәң, шүрәле үлә дә куя, ди», дип язып алынган халык авызыннан [Башҡорт халыҡ ижады, 1995, б. 55]. Татар халык

иҗатында да ул шулайрак тасвирлана: ир затыннан булган шүрәле мөгезле, ә хатыннар затыннан – шулай ук «салынкы имчәкле». Ике затның да озын тырнаклары була, имеш. Башкорт һәм татар демонологик образларына русларның ***лешие***, чувашларның ***арсурасы*** якынрак торадыр.

Г. Тукай шигырендә герой алай-болай итеп тормый, әлбәттә. Аның уенда бу заттан котылуның башка ысулы була. Шүрәленең:

...Тик кытыкларга яралгандыр
Минем бармакларым,
Булгалыйдыр, көлдереп,
Адәм үтергән чакларым.
Кил әле син дә бераз
Бармакларыңны селкет, әй,
Яшь егет! Килче икәү
Уйныйк бераз кети-кети», –

диюенә үз хәйләсен корып, түбәндәгечә шарт куя:

... Сөйләем шартымны сиңа,
Яхшы тыңлап тор, энә.
Шунда бар бит бик озын һәм
Бик юан бер бүрәнә...
Бүрәнәнең бер очында
Бар ачылган ярыгы,
Шул җиреннән нык кына син тот,
Әй урман сарыгы! –
[Тукай, б. 58]

дип, агач ярыгына озын бармакларын тыгарга тәкъдим итә. Беркатлы зәхмәтле җан бармакларын ярыкка тыккан арада, егет ярыкны киереп тотып торган чөйне балтасы белән сугып чыгаруы була, тегенең бармаклары ярыкта кысыла да кала.

Егетнең урман иясен шулай хәйлә корып, алдап котылу мотивы «Алдар» дигән халык экиятенә эксплицит сылтама ясап, шагыйрь әсәре белән экият тексты арасында интертекстны (бәйләнешне) хасил итә. Чынлап та, «экият хәйләкәре ... теләсә нинди кыенлыклар алдында да югалып калмый..., үзенең үткерлеге, җитезлеге, тапкырлыгы белән балкып китүчән» [Сөләйманов, б. 171]. Телгә алган «Алдар» тибындагы хәйләкәрләр турындагы экиятләрнең үзәгендә дә шушындый зирәк һәм үткер герой тора. Экияттән исә, билгеле булуынча, шулай ук утынга дип урманга барган Әбҗәлил исемле егет әлеге шүрәлене хәтерләткән җен-шайтан белән очраша. Монда да герой алданып баручан хәйләсез урман иясен төрле шартлар куеп йөдәтеп, алдап китеп котыла [Башҡорт халыҡ иҗады, 1992, б. 28–30].

Шулай башкорт һәм татар халыкларына экият һәм хорафатлардан билгеле булган шүрәле яки җен образын ярым юмор, ярым ирония аша җылы поэтиклаштырган да инде Г. Тукай.

Шүрәле яки җен-шайтанның беркатлы шөкәтсез зат булуы башкорт халык легендаларында да чагылган. Алардан котылуы да кыен түгел, имеш, тик зирәк һәм үткер генә булырга кирәк. Башкорт йола фольклорыннан билгеле булганча, аннан төрлечә котылып була икән. Мәсәлән, Башкортстанның Баймак районы Фәйзулла авылында Мәгирә Хәлитова (1910 елда туган) сөйләве буенча, Бөек Ватан сугышы алдыннан, печән чапканда, шүрәлегә тап булган. Аннан качып бара торгач, елга аша чыгуы була, шүрәле шунда ук артта кала. Баксаң, шүрәлеләр судан курка, имеш.

Урман иясенең шулай беркатлы булуы хакында Г. Тукай әсәре герое да «яхшы хәбәрдар». Ул да хәйлә белән эш итә. Аның бармакларын, алда әйтеп үтелгәнчә, агач ярыгына кыстыра да, үзенең исемен «Былтыр» дип әйтеп китә. Шушы җирдә шулай ук башкорт халык иҗаты белән аллюзия туа. Ул да булса – исеменнән үк аңлашылып торганча, шайтан тиклем шайтанны, шүрәле тиклем шүрәлене төп башына утырткан Алдар егет. Ул да үзен урманда кытыклап үтерергә ниятләгән шүрәлене охшаш ысул белән «эшкәртеп», үзен «Былтыр» дип атап китә. Егет, шулай итеп, халкыбызның борынгы ышану-инануына таянып, үзенең зирәклеген эшкә җигеп, акылга җиңелрәк беркатлы урман иясеннән котыла.

Күргәнебезчә, Г. Тукайның татар халык мифологиясенә нигезләнеп язылган «Шүрәле» әсәрендә чагылыш тапкан мифик затның да, шигырь корылган сюжетның да, асылда, халык иҗатына эксплицит аллюзия – сылтама барлыгы, шуның белән интертекст бәйләнешнең булдырылуы күзәтелә. Ике кардәш халыкның мифологиясеннән билгеле булган бу персонаж әсәрдә мәдәни антропология (культурная антропология) образы буларак күзаллана. Ягъни халыкларның борынгы мәдәниятендә сакланган образның тулы сынын поэтиклаштырып мәңгеләштерелүе белән кыйммәтле бу шигырь.

Гомумән, башкорт халык иҗатында шүрәле белән адәм затының үзара бәйләнеше хакындагы легендалар бихисап. Мәсәлән, «Шүрәле араһы», «Ярымтыҡ (шүрәле) нәҫеле» яки «Шүрәле кыуағы» кебек һәм башка антропономик, топонимик легендаларның булуы билгеле. Монда сүз кеше белән шүрәле кызының өйләнешеп, бала-чагалы булып, нәселнең дәвам итүе хакында бара.

Әмма сюжет уртаклыгы, тулылыгы булган хәлдә дә, мифик затның бер аермалы әгъзасы булуы ачыклана: ул да булса – маңгаендагы тырпаеп торган бердәнбер мөгезе.

Әлегәчә каралган «Башҡорт халыҡ иҗады»ның академик басмасы булган «Йола фольклоры» томында шүрәленең мөгезле булуы хакындагы мәгълүмат табылмады. Башкорт халык әкиятләрендә дә бу хәл күзәтелми. Әмма моның хакында ремарка рәвешендә читләтеп кенә шуны әйтеп булыр иде. Татар халык иҗатында «татар» шүрәлесенең – урман иясенең, чынлап та, мөгезле булуы хакында билгеле» [Татар мифологиясы…, б. 25], диелә Фатих Урманче төзегән «Татар мифологиясе» энциклопедик сүзлегендә. Димәк, Г. Тукай

Шүрәлесенең дә мөгезе булуына гаҗәпләнерлек түгел, һәм бу хакта сүз куертып тору да файдасыз кебек. Әмма гомумән мифик кире затның мөгезле булу ихтималын безнең җирлектә шулай да күзәтергә мөмкин. Мәсәлән, бу үзенчәлекле мөгезле образ башкорт халкының «Курай тураһында легенда» яки «Курай тураһында әкият» дигән әкиятләрендәге мөгезле хан образына имплицит аллюзия тудырган. Әкияттән мәгълүм булганча, урманда яшәгән бер хан тирә-як авыл егетләрен үзенә хезмәткә алдырта да кире кайтармый икән. Алар киткән җиреннән гаип була, имеш. Баксаң, ханның мөгезен кырыр өчен алынган алар. Бу хәл олы сер булганлыктан, эшне башкарган һәр егет үтерелгән, ди. Ул мөгез исә очлы шеш кебек тырпаеп торган яки ханның маңгаенда тәкәнең мөгезедәй мөгез булган, имеш, дип әйтелә әкияттә [Башҡорт халыҡ әкиәттәре, 1952; 1956]. Мөгезле хан хакындагы әкият, асылда, мөгезле Искәндәр яки Александр Македонский хакындагы әкият һәм легендалар тибына караган сюжетлар белән уртаклык тудыра – интуитив рәвештә шул ишетелгәнне булса да искә төшерә. Әмма ничек кенә булмасын, Тукайның мөгезле Шүрәлесен башкорт һәм татар халыклары мифик аңының реминисценциясе дип танырга мөмкин. Ягъни поэмада уртак мәдәният универсалиен тәшкил иткән мифик образның сынландырылуы шиксез.

Г. Тукай төрки һәм башка халыкларның борынгы хорафатларында, ышануларында сакланган янә бер мифик зат – су анасы образына да мөрәҗәгать итә. Бәлки, чынлап та, «Су анасы» (1908) поэмасының исемендә билгеләнгәнчә, шагыйрьгә бу хәлне «бер малай авызыннан» ишетергә насыйп булган. Һәрхәлдә, укучы тарафыннан әсәрнең сюжеты кемнеңдер, ягъни малайның башыннан үткән хәл-вакыйгага корылган кебегрәк кабул ителеп, шуңа ышанырга мәҗбүр итә, янәсе. Асылда, шагыйрьнең максаты да шуннан гыйбарәт.

Бу әсәрдә сурәтләнгән су анасы мифик образы шулай ук кызыклы. Анда сүз, билгеле булганча, бер малайның су коенып йөргәндә, озын чәчен алтын тарак белән тарап утырган бер адәми булмаган, әмма хатын-кыз затыннан булган бер җанны – Су анасын күрүе, аның алтын тарагын кулына төшереп алып качуы һ.б. сурәтләнә.

Әйтергә кирәк, Су анасы образын татарда гына түгел, шулай ук башкорт, чуваш, мари һ.б. халыкларның хорафати карашларына нигезләнгән мифларда очратырга мөмкин. Мәсәлән, чуваш һәм фин-угор халыклары мифологиясендәге Һыу инәһе – ***Су анасы, Су бабасы*** яки Һыуһылыу – ***Су-сылу*** киң таралган герой. Чувашларда ул – ***Шыв амашы***. Бу халыкта Су атасы да бар, имеш. Ул да булса – ***Шыв аше***. Шулай ук мифологик ышануларда су башлыгы – ***шывхуси***, ***шыври – водяной*** мәгънәсендә дә йөри. Ягъни су иясенең төрле «вазифасы» булган, дип белгәннәр. Галим С.Г. Кляшторный әйтүенчә, фин-угорлардан аларга күчкән ***Шывризың кызы – Вуташының*** булуы да, ихтимал [Кляшторный]. Һәм дә Вуташ, бездәгечә, сылу кыз төсендә озын чәчләрен алтын тарак белән тарап утырган, имеш [11]. Мариларда су анасы ***Вюд*** тип атала һәм ул йә сылу хатын-кыз, йә кар-

чык төсендә күзгә чалынган. Мари мифологиясе буенча, аның тарак белән тараган озын чәчле булуы да билгеле һ.б. [Иликаев, б. 28].

Башкорт халык иҗатына да бу персонаж таныш һәм эпосларыбызда Һыуһылыу образы буларак сынландырылган: Мәсәлән, «Акбузат» эпосында – Нәркәс, «Заятүләк белән Һыуһылыу»да Һыуһылыу буларак билгеле. Монда исә сылу бер дә кешеләрнең башына җитүче явыз, мәкерле заттан булып түгел, ә егетләрне үзенә гашыйк иттерерлек чибәр һәм ягымлы яшь кыз итеп тасвирлана. «Заятүләк белән Һыуһылыу» эпосында ул гадәттә «...күлдең ситендә генә яҫы таш өҫтөндә толомдарын таратып» тарап утырган килеш сурәтләнә. Менә шул толымнарыннан Заятүләк килеп тотып ала да инде. Әмма Г. Тукай шигырендә телгә алынган Су анасы озын чәчен тарап утырган алтын тарак исә башкорт җирлегендә чагылыш тапмаган диярлек. Эпосның 1964 елда Башкортстанның Әлшәй районы Мәкәш авылында Биктимер Вәлиуллиннан Мөхтәр Сәгыйтов язып алган чагыштырмача тулырак варианты исәпләнгән бер тексты белән «Башкирская русалка» исеме астында 1843 елда «Москвитянин» дигән журналда рус лексикографы һәм язучысы Владимир Даль тарафыннан русчага тәрҗемә ителеп, беркадәр тулыландырылган версиясендә генә Сусылуның әнә шул алтын тарак белән чәчен таравы хакында әйтелә [Башҡорт халыҡ ижады, 1998, б. 18; Даль, б. 182]. Эпосның башка вариантларында исә алтын тарак телгә алынмый, кызның чәч тарап яки тарап һәм үреп яисә бармаклары белән язып утыруы хакында гына әйтелә. Башка вариантларда хәтта кызның озын чәче бака ефәге, суүсем кебек суда уралып ятуы да телгә алына.

Эпоста алтын таракның телгә алынмавын халыкның алтынга әллә ни әһәмият бирмәве, шунлыктан хәтердән төшеп калуы белән аңлатып буладыр. Сусылуның, адәми зат кебек, чәчен тарап яки язып, үреп утыруы кызыграк һәм тормышка якынрак булып тоелгандыр. Эпик әсәрнең XIX гасыр урталарында ук теркәлеп дөньяга чыгарылган рус версиясендә алтын тарак образының телгә алынуы, бу эпос текстының борынгырак булуы хакында сөйләве ихтимал. Шулай булгач, димәк, 1964 елгы Әлшәй вариантының да шушы борынгы традицияне саклавы хакында сөйлидер. Соңыннан бу образның халык хәтерендә сакланмыйча (вак деталь кебек) телдән төшеп калуы мөмкиндер.

Г. Тукай поэмасындагы алтын тарак та, димәк, борынгырак, бәлки, сакраль карашка нигезләнгән. Тик әсәрдә ул, башкорт эпосындагы Сусылудан («Заятүләк белән Һыуһылыу») яки Нәркәстән («Акбузат») аермалы рәвештә, усал характер буларак сурәтләнә. Бу да – халык хәтереннән килгән күренеш. Борынгы мәҗүси караш буенча, алда санап үтелгән мифик затлар – урман-тау, су-күл, йорт-каралты, мал ияләре, җен-пәри, мәскәй, убыр һ.б. изге заттан булып, дөньяны саклаучы ярдәмчеләр дип күзалланган. Ягъни эпосларыбызда бу чит мохит затларыннан булган Сусылуларның уңай геройлар рәтенә керүе эпик әсәрләрнең күпкә борынгырак булуы белән бәйледер. Ә инде ислам дине тарала башлагач, Х.Г. Күроглы әйтүенчә,

мондый мифик образларга усал төс бирелеп, чир-зәхмәтләр таратучы явыз көчләр – кире аллалар пантеоны рәтенә кертелгән [9]. Татар галимнәре (В.Я. Проппның «Исторические корни волшебных сказок» (1946) дигән китабына таянып) фикеренчә, Убырлы карчык, борынгы ышанулар нигезендә, мәсәлән, яшь егетләргә балигълык йоласын башкаручы (инициация) зат буларак изгеләштерелгән. Ә инде яңа дин таралып, иске тәртипләр бетерелгәч, мифик карчык кире типлар рәтенә кертелгән: аның кылган барлык эш-хәрәкәтләре явыз, кире эш дип беленә башлаган [Татар халык иҗаты, б. 11]. Шул заманнан алып төрки халыкларның рухи дөньясында мифик затлар демонистик төс алган. Чөнки ислам күп аллалыкны тыя һәм бер аллага табынуны, аңа гына гыйбадәт кылуны яклый һ.б. Күпчелек халыклар аңында бу үзгәрешләрнең охшаш рәвештә барлыкка килүе дә, урнашуы да әлеге мәдәният универсалияләре күренеше булуы белән бәйле.

Димәк, Г. Тукайның «Су анасы» поэмасында бу борынгы мифик зат күз алдына исламлаштырылган демонистик зат буларак килеп баса. Икенче төрле әйткәндә, бу очракта борынгы мәҗүси карашлы мәдәният икенче яки яңа мәдәни катлам – заман кешесенә таныш һәм якын булган, аның дөньяга карашы белән туры килгән ислам традициясе элементы белән азыкландырылган.

Ә Су анасының яман холыклы, ачулы бер зат булуы әсәрдә шулай белдерелә. Поэмадан билгеле булганча, Су анасы чәчен тараганнан соң, басмада алтын тарагын онытып, суга төшеп китә. Шуны күреп калган герой:

...Инде мин акрын гына килдем дә мендем басмага,
Җен оныткан, ахыры, калган тарагы басмада.

Як-ягымда һич кеше лә юклыгын белдем дә мин,
Чаптым авылга, таракны тиз генә алдым да мин...

Шулай йөгерә торгач, малай артына борылып караса, ни күзе белән күрсен, артыннан теге Су анасы бастырып килә, имеш:

...Кычкыра ул: «Качма! Качма! Тукта! Тукта, әй, карак
Нигә алдың син аны, ул бит минем алтын тарак!»
[Тукай, б. 103]

Су анасының затлы әйберенә кул сузганга көенеп, ничек тә аны кире кайтарып алырга сәләтле булуы хакында халыкның борынгыдан килгән ышану-инанулары да билгеле. Беренчедән, халыкта, гомумән алганда, төрле чир-зәхмәт, бәла-казадан, кире көч, мифик заттан булган җен кебек төрле ияләрнең шәхси әйберләренә кагылырга ярамаган; икенчедән, су өстендә аткан төнбоеклар су анасының әйберләре дип саналган һәм, әлбәттә, аларны өзү катгый тыелган. Югыйсә үч алулары яки төрле чир-зәхмәт таратулары ихтимал, дип белгәннәр [Башҡорт халыҡ ижады, 1995, б. 58]. Шуның өчен дә Тукайда герой анасына алтын таракны кемнән чәлдерүен әйткәч, әнисе, куркуга төшә. Ә инде Су анасы төн уртасында килеп:

...Һич өзлексез «шык» та «шык!» безнең тәрәзәне кага
Ул коточкыч чәчләреннән, чишмә төсле, су ага! –

дип тәрәзә шакыгач, әни кеше *алтын таракны тиз генә эзләп табып, Атты да тышка, тиз үк куйды тәрәзәне ябып,* дип котыла тарактан. Ә инде геройның шулай арт сабагы укытылгач, *Мин дә шуннан бирле андый эшкә кыймый башладым, «Йә, иясе юк!» – дип, әйберләргә тими башладым,* дигән карарга килүе дә – әнә шул ышанулар һәм курку-тыелулар сөземтәсе. Ике мохит – кеше һәм башка тылсым, мифик, демонистик затлар дөньясы – арасында тигезлек (равновесие) бозылмасын өчен дә кирәк дип табылгандыр әлеге борынгы ышанулар, тыю һәм тыелулар. Монда шулай ук тирә-як мохиткә, табигатькә карата сакчыл карау, аның гармониясен бозмау кебек этнопедагогик тәрбияви төшенчәләрнең дә ятуы көн кебек ачык.

Гомумән, күпчелек халыклар мифологиясендә Су анасы, Шүрәле ише образлар халык аңында үзенчәлекле тудырылган. Ә. Сөләйманов әйткәнчә, «мифологик фикерләү сөземтәсендә, хыялда туган сихри затларны бабаларыбыз җанлы итеп күзаллаган» [Сөләйманов, б. 171]. Ахырда, шушы хыял һәм карашлар нигезендә кеше аңында төрле легендалар, хорафати хикәяләр туган. Үзе һәм иҗаты этнокультурология объекты буларак өйрәнелгән Г. Тукай да әнә шуларны әлеге поэмасында художестволы сурәтләгән дә инде. Халыкның мәдәни антропологиясе образлары булган шушы демонистик персонажларны җылы поэтиклаштыруы белән шагыйрь санап үтелгән мәҗүси карашлар, ышанулар теле, мәдәнияте охшаш халыкларның хорафати карашларын тулыландырып гармонияләштерә, рухи дөнья картинасының бөтенлеген, тулылыгын хасил итәргә мөмкинлек бирә, шуның белән мәдәният универсалияләрен баета.

Әдәбият

Башҡорт халыҡ ижады: Шаян әкиәттәр һәм көләмәстәр / төз. Ә.М. Сөләймәнов; баш сүз авт.: Л.Г. Бараг белән Ә.М. Сөләймәнов. Өфө: Башҡ. кит. нәшр., 1992. 464 б.

Башҡорт халыҡ ижады: йола фольклоры / төз., баш сүз авт.: Ә.М. Сөләймәнов, Р.Ә. Солтангәрәева. Өфө: Китап, 1995. Т. 1. 557 б.

Башҡорт халыҡ ижады: Эпос / төз. Ә. Сөләймәнов; инеш мәҡәлә М. Сәғитовтыҡы; сүз ахыры Ә. Сөләймәновтыҡы; аңлатм. М. Сәғитов белән Ә. Сөләймәновтыҡы. Өфө: Китап, 1998. Т. 3. 446 б.

Башҡорт халыҡ әкиәттәре / төз. А. Усманов. Өфө, 1952. 230 б.

Башҡорт халыҡ әкиәттәре / төз. Г. Ишбулатов. Өфө, 1956. 260 б.

Даль В. Башкирская русалка // Башкирия в русской литературе. Уфа: Баш. кн. изд-во, 1989. 508 с.

Иликаев А.С. Мифы народов Башкирии. Боги и герои. Уфа: Вагант, 2012. 221 с.

*Кляшторный С.*Г. Летопись трех тысячилетий [Электронный ресурс] URL: http: //www. tatforum.info

Короглы Х.Г. Взаимосвязи эпоса народов Азии, Ирана и Азербайджана. М.: Наука, 1983. 355 с.

Миңнуллин К.М. Һәр чорның үз җыры. Казан: Мәгариф, 2003. 400 б.

Мифологический словарь / гл. ред. Е.М. Мелетинский. М.: Советская энциклопедия, 1990 г [Электрон песурс]: http://www.twirpx.com/file...

Сөләйманов Ә.М. Әкияттә хәкикәт: Башкорт тормош-көнөүреше әкияттәренең жанр составы, сюжет төрлөлөгө, тормош ерлеге. Өфө: Китап, 1997. Б. 171.

Татар мифологиясы. Энциклопедик сүзлек / төз., баш сүз, аңлатм. авт. Ф. Урманче. Казан: Магариф, 2008. 1 т. 303 б.

Татар халык иҗаты: Әкиятләр / төз., искәрмәләр авт.: Х.Х. Гатина, Х.Х. Яхин. Казан: Татар. кит. нәшр., 1978. 2 кит. 448 б.

Тукай Г. Шигырзар, поэмалар / төз.: С. Сафуанов, М. Сиражи. Өфө: Башк. кит. нәшр. 1986. 238 б.

Хөббитдинова Нәркәс Әхмәт кызы,
филология фәннәре докторы, РФА Уфа федераль тикшеренү үзәге
Тарих, тел һәм әдәбият институты,
М. Акмулла исемендәге Башкорт дәүләт педагогия университетының
Башкорт фольклоры гыйльми тикшеренүләр үзәгенең
баш гыйльми хезмәткәре